

tirani jamski aleksandrinec pa je do Prešerna že prenehal biti tvoren. Zaradi poznejše kodifikacije ugotovljivo nasprotje med stilno visoko temo in stilno nizkim verzom je povzročilo, da *Opereta* nima v slovenski gledališki zgodovini tako vidnega mesta, kot ga imajo Devova pesemska besedila *Občutenje tega serca nad pesemjo od Lenore*, *Amynth na oči svoje Elmire*, *Stanovitnost ali Clytia k Belinu ali soncu* v razvoju slovenskega pesništva, čeprav so – razen *Občutenja* – pisana v isti trohejski meri kot arije iz Belina in čeprav so ariji kot zvrsti zelo blizu (Koruza, 1977: 21).

ODNOSNICE

- CENDA Marija, 1968: »Slovenski razsvetljenci in Metastasio«, *Jezik in slovstvo*, 13.
CVETKO Dragotin, 1964: *Stoletje slovenske glasbe*.
HÖFLER Janez, 1972: »Dev, Janez Damascen (Feliks)«, *Gledališki leksikon*, 1, ur. Smiljan Samec.
KORUZA Jože, 1977: *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepih umetnost*. Tipkopijs doktorske razprave, ki ga hrani knjižnica PZE za slovenske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani.
1977: »Spremna beseda« k faksimilirani izdaji *Pisanic*.
KREFT Bratko, 1980: »Ob dvestoletnici slovenske opere«, *Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja*, 34/35.
1980: »Anton F. Dev in njegov Belin«, *Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja*, 34/35.
LEGIŠA Lino, 1977: *Pisanice 1779–1782*.
MERHAR Boris, 1964/65: Predavanja iz starejše slovenske književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani.
PATERNU Boris, 1969: »Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov od baroka do moderne«, *Slavistična revija*, 17/2.
POGAČNIK Jože, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva*, 2.
POHLIN Marko, 1768: *Kraynska grammatika*.
1783: *Kraynska grammatika*.
ŠKERLEJ Stanko, 1973: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*.
ZOIS Žiga, 1859: »Briefs des Freih. Sigm. Zoiss an Vodnik«, *Vodnikov spomenik/Vodnik Album*, ur. Etbin Henrik Costa.

Vinko Cuderman

Šolski center v Idriji

POSKUS INTERPRETACIJE LIRSKE PESMI Z METODO MODIFICIRANEGA PROGRAMIRANEGA POUKA

Metodično navodilo. Učencem damo celotno besedilo: z nalogami (vprašanji) in rešitvami (odgovori). Med nalogami in rešitvami mora biti dovolj velik razmik, priporočljivo pa je, da učenci berejo besedilo tako, da ga prekrivajo s kartonom in z njim drsijo od vrstice do vrstice. Rešitevi si ogledajo šele, ko so se sami odločili za odgovor. Opozorimo jih: če se ne bodo držali tega pravila, bodo goljufali sami sebe. Kolikor bi kake naloge ne rešili zadovoljivo, naj jo še enkrat pazljivo preberejo in razmislijo, kaj jih je privedlo do napačnega sklepa. Kadar jim naloga ni jasna, naj se obrnejo na učitelja.

Programirani pouk ima – kot vsaka učna metoda – dobre in slabe strani. Naj naštejemo le nekatere dobre: učence navaja k samostojnemu miselnemu delu; delo s programi (vnaprej temeljito pripravljenimi in preverjenimi besedili) zagotavlja strokovno neoporečen pouk; učitelji, ki jih pouk vse preveč izčrpa, so pri urah programiranega pouka močno razbremenjeni.

Težka in temna, kakor meč,
obdan od pisanih zastav,
leži na gredi sredi rož.
Nekje za drevjem kliče pav.

Že dolgo spi. V njenih očeh
počiva luč, brez senc in barv,
kakor na dnu globokih rek.
Za drevjem pav odpeva pavu.

Sanja. In sanje so kot stolp
iz tisoč gladkih, sivih kamnov,
prazen – sam sebi cilj in vzrok.
Nekje za drevjem klic dveh pavov.

Pesem Kača je izšla v prvi Strniševi pesniški zbirki Mozaiki (1959), avtor pa jo je uvrstil tudi v Severnico (1974), izbor dotedanje poezije, kar priča, da jo sam šteje med svoje boljše pesmi. V nekem intervjuju jo je navedel med pesmimi, ki govorijo o umetnosti, »ustvarjalni domišljiji, umetniškem delu in poklicu«, vendar z omejitvijo, da te pesmi ne govorijo »samo o umetnosti, ampak tudi o nji«.

Strniševa poezija ne pozna pesniškega subjekta: »jaz« je skrit za podobo ali zgodbo. Primerjaj s tega vidika Strniševu pesem z znano Baudelairovo »Pesmijo o albatrosu« in z Rilkejevimi »Panterjem«. Kateri je bližja?

Baudelairova pesem je zgrajena na primerjavi (pesnik = albatros), Rilkejeva je – tako kot Strniševa – samostojna podoba, za katero je skrita izpoved. Slab poznavalec poezije bi zato utegnil brati Rilkejevo pesem le kot prikaz tragike ujetih živali, ne da bi za podobo začutil izpoved o pesnikovi ujetosti in njegovem videnju sveta. Se ti zdi, da bi bil tudi pri Strniševi pesmi možen tak nesporazum? Preberi pesem še enkrat in obkroži enega od odgovorov: a) da b) ne

Najbrž ne. Podoba kače je preveč nenavadna, v nasprotju z našo predstavo o njej. Pesnik jo primerja z mečem, v njenih očeh počiva neka čudna luč, predvsem pa je nosilka vsaj na prvi pogled precej zagonetnih sanj. Živi kača v tvoji predstavi ravna ko meč? Kako bi jo upodobili: a) ravno b) vijugasto

Najbrž da vijugasto. Si kačo predstavljaš kot sanjajočo žival? a) da b) ne

Verjetno ne. – Motiv kače gotovo poznaš iz Biblije: v raju naj bi zapeljala prva človeka, da sta jedla sad s prepovedanega drevesa, za kar jo je doletelo božje prekletstvo in se mora za kazen plaziti po trebuhu. Kot »goljufivo kačo« jo tako srečamo v naši poeziji že pri Prešernu.

- a) V kateri pesmi?
b) Znaš citirati tisti del pesmi na pamet?

Da, v prvi pesmi cikla Sonetje nesreče (O Vrba ...).

Citat: ... da b'uka žeja me iz tvoj'ga sveta
speljala ne bila, golj'fiva kača!

Motiv kače pa nahajamo pogosto tudi v pravljicah: kot zakleto kraljično. Taka kača bi npr. lahko sanjala. Se ti zdi, da bi lahko po tej poti našli kako sorodnost s Strniševu kačo?

- a) da b) ne c) komajda

Ne ali komajda. Kraljične so vedno zaklete v živali, ki se človeku gnusijo (v žabe, kače), zato jih more rešiti prekletstva samo človek, ki je sposoben v sebi premagati sebičnost in občečloveške predsodke (gnus, strah). In edino v takšnem odnosu do kače, ki se od občečloveškega razlikuje, bi lahko našli stik s pesnikom, za katerega kača ni nekaj nagnusnega ali človeka ogrožajočega. (Sicer je pa znano, da je kača plašna žival in napade le v obrambi, človeku pa koristi z uničevanjem številnih škodljiv-

cev). Morda pa bi med kačo in pesnikom lahko našli še kakšno tesnejšo povezavo?! Mar si nista usoda (položaj) kače in pesnika v svetu v marsičem identična (istovetna, enaka, podobna)?

a) da b) ne

Da. Oba sta pri ljudeh (v družbi)
(Navedi kako določilo, ki bo veljalo tako za kačo kot za pesnika!)

Možne primerjave bi bile: osamljena, zapostavljena, nerazumljena ... Ti prilastki bi sicer bolj ustrezali romantičnemu gledanju na položaj pesnika, ki ni Strniševo gledanje, zato bi morda zaenkrat veljalo podčrtati kot skupen atribut obeh (kače in pesnika) »drugačnost«, izločenost (ki pri pesniku izhaja iz narave njegovega dela).

Poleg podobe kače, za katero – zdaj že lahko rečemo – stoji pesnik, je v pesmi še druga podoba. Katera?

Da, podoba pavov. Kakšen odnos imamo ljudje do pavov?

Odgovor: Občudujemo jih zaradi lepote njihovega perja, ki se blesti v bogastvu barv. A pri tem jih imamo za nečimrne živali. Podkrepi to trditev s kakim rekom!

Nekaj primerov: ošaben kakor pav; nečimrna je kakor pav; hodi, nosi se, šopiri se kot pav ...

Ljudje torej v tem primeru zunanosti, videza, ne povezujejo z moralnimi vrednotami, prav tako ne pesnik, za katerega zunanji blišč nima prave cene, saj pavov sploh ni naslikal, naslikal pa je kačo. Katera besedna vrsta služi besednim umetnikom kot tipično slikarsko sredstvo?

Seveda: pridevniki. – S katerima pridevnikoma je pesnik naslikal kačo?

Odgovor: *težka* in *temna*. Kakemu drugemu pesniku bi ta pridevnika (epitetona) služila za prikazovanje česa negativnega, pri Strniši je obratno.

Navedi kak primer, ko besedo težak rabimo:

- a) za označevanje negativnih lastnosti
- b) z nevtralnim pomenom

Možen odgovor: a) težko življenje, težke sanje, težka bolezen ...

b) težka industrija, težke kovine, težka kategorija ...

Težje bi našli primer za označevanje pozitivnih lastnosti (pač pa ima tak pomen zveza »imeti težo«: to delo ima težo!), zato si pomagajmo z antonimi (besedami z nasprotnim pomenom), seveda s takimi, ki imajo jasno negativno oznako. Poišči kak primer!

Možen odgovor: lahka ženska, biti lahke sorte, lahka literatura, lahka glasba (= umetniško nezahtevna) ...

Težko je torej pri Strniši tisto, kar je tehtno, kar ima težo. In temno?! Temnost lahko tolmačimo kot nasprotje varljivi igri svetlobe in barv pri pavih, kot nasprotje praznemu videzu. V zbirki Mozaiki je ta pridevek sploh najbolj pogost (temna voda, temna ptica, temna harfa, temna vrata, temno zrcalo, temni mak, temno poletje, temna luč, temne oči, temnan nasmeh ...), pri čemer pa v novih zvezah dobiva nove pomene, ki jih je nemogoče prevesti v racionalno, enoznačno govorico.

V našem primeru pa ni nepomembno, da sta oba epitetona povezana tudi ritmično, zvočno: težka in temna. Kaj ju družijo na zvočni ravni (katera figura)?

Odgovor: Aliteracija (*težka* in *temna*), lahko pa bi zagovarjali tudi asonanco (v štajerskem govoru e in a, v osrednjih govorih polglasnik in a).

Se ti zdi, da tak zvočni paralelizem (aliteracija, asonanca ...) deluje na pomensko zблиžanje soodnosnih besed? Preden odgovoriš, nekajkrat preberi zvezo »težka in temna«! a) da b) ne c) ne morem ugotoviti

Odgovor: Da. Prvi epiteton (težka) kot da odstopi nekaj svoje teže drugemu, ta (temna) pa kot da ga v nadomestilo rahlo potemni. Če se preveč predamo zvočnemu vtisu, se lahko celo zgodi, da pomen besed sploh ne pride do naše zavesti, ali pa ko nekaj (nejasno) težko-temnega. Zato je pesmi, v kateri prevladuje evfoničnost (melodičnost), včasih miselno težko slediti – vsaj pri prvem branju.

Pesnik je naslikal kačo, kako leži sredi pisanih rož, temna, torej v kontrastu z okoljem. Kako naj razložimo to podobo?

Odgovor: Podoba samo še podpira naše tolmačenje o kači – pesniku in njegovi »drugačnosti«, tujosti, osamljenosti sredi obdajajočega ga sveta.

V vsaki kritici imamo v podobo kače vpleteno po eno primerjavo, prav te komparacije pa nam bodo, če jih bomo prav razbrali, odrpale pot v razumevanje pesnikovega sveta. Izpiši primerjavo iz prve kitice!

Odgovor: Kača je kot meč.

Meč pa je kakšen? Naštej vse prilastke, ki se jih domisliš!

Možen odgovor: Oster, raven, neupogljiv, težak, dvorezen ...

Prenesimo te lastnosti na človeka! Kaj bi pomenilo, če bi za nekoga rekli, da je raven in neupogljiv? Dvorezen (reže na obe strani) lahko zamenjamo z nepristranski, pravičen. Človek s takšnimi lastnostmi bi bil ... (Označi gal)

Odgovor: Dosleden, moralen, pravičen (etične kategorije!). Etičnost, moralna »ostrina« pri upodabljanju resnice sveta, je torej za pesnika eden od prvih imperativov.

Podoba meča ima seveda lahko tudi še druge pomene. Nemški romantični pesnik Novalis je dejal: »Pesnik je čisto jeklo, trdo kakor kremen«. S tem je poudaril, kako mora ustvarjalec z »jeklom razuma« poseči v čustveno tkivo (oblikovalni postopek), če hoče, da nastane umetnina. Izklesanost »oblike« pa je gotovo ena vidnih odlik Strniševe poezije.

V drugi kitici kača spi. Spanje predstavlja nekakšen umik (zavesti) iz sveta. Podobo torej lahko razložimo kot pesnikovo izolacijo od vsakdanjih, nepomembnih življenjskih vprašanj in njegovo usmeritev nekam »v globino«, o čemer nam govori naslednja podoba z lučjo.

Kakšna je ta luč? Podčrtaj prilastek!

Odgovor: ... brez senc in barv ...

Spet gre za odsotnost barv, za kontrast ... Čemu?

Odgovor: Pavom, svetu pavov.

Sledi sorazmerno zapletena komparacija. Podčrtaj jo!

Odgovor: ... kakor na dnu globokih rek.

V tej primerjavi imamo motiv dna globoke reke. Kako naj razumemo to metaforo? Vsako razreševanje metafor je poenostavljanje, banalizacija sporočila, a vseeno poskusimo! Kako bi lahko označili reko?

Odgovor: Kot tekočo vodo.

Reka teče. Glagol teče pa nam takoj sproži asociacijo. Na kaj?

Seveda: na življenje. – Če se nam torej zdi, da bi bila reka lahko metafora za bivanje, moramo odkriti odgovarjajoč pomen tudi za dno in epiteton globoka. Pridevek *globoka* nas usmerja s površine reke (bivanja) nekam v globino, *k dnu* (temelju, bistvu).

Ali je to dno vidno? a) je b) ni

Odgovor: Ni.

Poskušaj zdaj poenostavljeno, shematično, razrešiti metaforo *dno globoke reke* do kraja: reka = bivanje; dno globoke reke =

Možen odgovor: Bistvo bivanja, ki nam ni dostopno (ki nam je prikrito). Zdaj se vrnimo k brezbarvni luči, ki počiva v (hladnih, srepih) kačinih očeh. Kdor ima razvite predstavne sposobnosti, bo to luč brez težav povezal s svetlobo, ki prihaja iz globine reke – nekam grozljiva in neresnična, kot z drugega sveta . . . Celotni del podobe, ki jo vsebuje druga kitica, seveda lahko zdaj tudi logiciistično razložimo. Poskusi!

Možen odgovor: Kača (pesnik) se ne meni za »svet pavov« (vsakdanje, prazno življenje), njen pogled kot da je usmerjen k »dnu globokih rek« (globljim vprašanjem človekovega bivanja). Takole razreševanje metafor, naj še enkrat poudarimo, je lahko le zelo pomožno opravilo: pesmi ni mogoče dešifrirati ali je obnoviti, ne da bi bistveno osiromašili njeno sporočilo. Če hočemo nekomu prenesti celotno, nepotvorjeno informacijo, ki jo vsebuje pesem, jo lahko prenesemo le s pesmijo samo.

V tretji kitici kača sanja. V sanjah (po Freudu) spregovori podzavest in razkriva globljo, prikrito resničnost. Včasih so sanje lepe, včasih grozotne, vedno pa povezane z globljo resničnostjo in zato neodvisne od naše volje. In tu – če poudarimo *globljo resničnost* – najdemo stik s sanjami v Strniševi pesmi, ki jih preko kačinih oči lahko povežemo z »dnom globokih rek«. Svet sanj je za Strnišo resničnejši kot navidezni, našim čutom dostopni »svet pavov« – in pomembnejši, mogočnejši: je kot stolp iz *tisoč kamnov*. Obenem pa so sanje najtesneje povezane z umetniško domišljijo, z ustvarjanjem. Strniša jih primerja s stolpom »iz tisoč gladkih, sivih kamnov«. Poskusimo razložiti to primerjavo. Kakšen živi v tvoji predstavi stolp? Kateri prilastek se ti zdi zanj najbolj tipičen?

Odgovor: Visok. Dviguje se nad drugimi zgradbami.

Ali lahko potegnemo kako vzporednico med stolpom, njegovo višino, in ustvarjalno domišljijo, ustvarjanjem?

Možen odgovor: Ustvarjalna domišljija predstavlja vrh umske dejavnosti, ustvarjanje najvišjo stopnjo človekovega delovanja.

Stolp je sestavljen iz »tisoč gladkih, sivih kamnov«.

Kako bi lahko razložili epiteton *gladkih*?

Možen odgovor: Kamen v naravi ponavadi ni gladek. Treba ga je prej obdelati, obrusiti. Obdelava gradiva, brušenje, pa je pomembna faza umetniškega ustvarjanja.

In kako bi razložil epiteton *sivih*?

Možen odgovor: Siva barva je nekričeča, ni barva pavov!

In kako naj razložimo podobo praznega, nenaseljenega stolpa, ki je »sam sebi cilj in vzrok«?

Možen odgovor: Umetniška domišljija, ustvarjanje, ne služi ničemur izven sebe, prava umetnost je avtonomna.

Doslej smo analizirali le podobo kače, oglejmo si zdaj še podobo pavov, ki je sorazmerno preprosta in razumljiva: pav kliče pava in ta se mu ōdzove. Pri tej podobi gre potemtakem za:

- a) ljubezenski motiv; b) domoljubni motiv; c) socialni motiv;
- č) motiv neuslišane ljubezni; d) motiv uresničene ljubezni;
- e) religiozni motiv; f) pejsažni motiv. (Obkroži ustrezne odgovore!)

Odgovor: a) in d).

Pesniške podobe so – glede na to, kako jih čutno dojemamo – lahko: a) vizualne (vid); b) avditivne (sluh); c) taktilne (tip); č) olfaktorične (voh); d) gustativne (okus).

Kakšna je podoba kače?

In kakšna je podoba pavov?

Odgovor: Kačo je pesnik naslikal, tako da jo vidimo (vizualna podoba), pava pa samo slišimo (avditivna podoba). Tudi s tem je dal podobi kače večjo težo. Še bolj pa je to vidno v kompoziciji pesmi. Oglejmo si jo.

Koliko prostora je pesnik odmeril podobi kače in koliko podobi pavov?

Odgovor: Podoba kače zavzema prve tri verze vsake kitice, podoba pavov pa četrtega.

Med obema podobama je v vsaki kitici ostra zareza (začutimo jo že ob prvem branju). S kakšnimi sredstvi jo je pesnik dosegel? (Glej, kako se ujemajo prvi trije verzi s stavkil)

Odgovor: S sintaktičnimi: konec stavka sovпада s koncem stiha samo pri tretjem verzu, kjer je meja med podobama. V prvi kitici preplavlja vse tri verze en sam zložen stavek, v drugi in tretji kitici sledi kratkemu prostemu stavku dolga zložena poved, take dolge stavčne zgradbe pa ob svojem koncu naravnost terjajo daljši odmor.

Vsaka od podob je torej grajena ločeno. A kako? Preberi pesem še enkrat in se odloči za odgovor: a) »pripoved« teče enakomerno b) pesem sloni na gradaciji (stopnjevanju), pri čemer se stopnjuje: 1) navzgor (klimaks)
2) navzdol (antiklimaks)

Odgovor: b 1 (klimaks).

To kompozicijsko načelo pa velja: a) le za podobo kače
b) le za podobo pavov
c) za obe podobi

Odgovor: c) za obe podobi.

Poskusimo to trditev podpreti z analizo in sicer najprej z razčlenbo podobe kače.

Katere besede (besedna vrsta) so nosilci dogajanja?

Odgovor: Glagoli.

Izpiši glagole, ki izražajo dejanja kače. Pred glagole postavi številko kitice, v kateri nastopajo.

Odgovor: 1) leži 2) spi 3) sanja

Vidimo, da si glagoli sledijo v logičnem zaporedju in označujejo vedno bolj »poglobljeno« dejanje.

In kako je s podobo pavov? Za kakšno stopnjevanje gre pri njej?

V čem se kaže: a) v medsebojnem oddaljevanju pavov
b) v njenem približevanju, združenju

Odgovor: V približevanju: najprej slišimo enega pava, nato odpev drugega in na kraju skupen klic obeh.

Stopnjevanje znotraj podob torej poteka vzporedno in tako se ohranja med njima nekakšno dinamično ravnovesje: bolj ko postaja klic pavov vabeč, globlje se kača pogreza v sanje, iz katerih raste mogočni stolp. Nemetaforično bi lahko rekli: vabljujejši ko je klic življenja, lahkega, nepoglobljenega, bolj mu pesnik postavlja nasproti zavest o večvrednosti in obstojnosti stolpa – sanj (umetniškega ustvarjanja).

Podoba pavov zavzema v pesmi le četrtno prostora, a vendar imamo občutek, da vzdržuje nekakšno ravnotežje z dosti bolj poglobljeno in izniansirano podobo kače. Kako je to mogoče? Poglejmo najprej, kakšno mesto (pozicijo) ima tako v kiticah kot v pesmi?

Odgovor: Zaključno, izredno pomembno torej. (Kar je zadnje, do neke mere preglasi prejšnje).

Podoba pavov variira, stopnjuje, v bistvu en sam motiv: njuno petje, snubljenje in odzivanje. Gre torej za nekakšen refren, ki s svojim ponavljanjem vnaša v pesem lirsko razpoloženje. Razen tega prekinja glavno »pripoved« o kači in prihaja do naše zavesti kakor moteče-vabeč klic pavov (skladnost z vsebino!). Odtod kljub preprostosti podobe njena sugestivnost.

Doslej smo pesem analizirali, jo razbijali na njene dele in se prepričali o njihovi skladnosti, toda pesem deluje na nas le kot celota, zato je čas za sintezo. Preberimo pesem še enkrat ali dvakrat, predajmo se njenemu ritmu in njeni metaforični govorici.

Zdaj najbrž ne bo težko odgovoriti na vprašanje, katere teme, izražene metaforično, se prepletajo v pesmi:

a) tema nepravičnega sveta; b) tema vere v človeka; c) tema umetništva; č) tema ujetosti v svetu; d) tema osamljenega človeka, razočaranega v ljubezni; e) tema obupa.

Odgovor: c) in d). Tema umetništva je gotovo centralna, v osnovi pesmi pa je očitno neizpolnjeno erotično doživetje (osamljena kača – ljubezen pavov).

Kako si sledijo naslednje teme po kiticah? Označi to s števkami 1 do 3!

- a) umetnikov odnos do sveta
- b) umetniško ustvarjanje
- c) položaj umetnika v družbi

Odgovor: c) = 1, a) = 2, b) = 3.

Katere od naslednjih tez so sprejemljive:

- a) Strnišev pogled na svet je izrazito pozitivističen
- b) Strniševa pesniška fantazija ne pristaja na okvire vidnega sveta
- c) Strniševo ustvarjanje temelji na etičnih principih
- č) Strnišev pogled na ustvarjanje je v svojem bistvu nihilističen

Odgovor: Tezi pod b) in c), ki sta bili dovolj poudarjeni že pri analizi pesmi, tezi pod a) in č) pa predstavljata le njuno negacijo (zanikanje).

Pesnik nam je prikazal dve možni varianti bivanja. Katero se mu zdi vrednejše:

- a) »kače«
- b) »pavov«

Odgovor: Seveda, »kače«, ki sledi etičnemu klicu in vidi v ustvarjanju, povezanem z resnico sveta, človekovo najvišjo možnost.

Toda ljubezenski klici pavov so tako vabeči, polni čutnosti . . .

Se ti zdi, da ostaja osamljena kača ob njih povsem neprizadeta?

- a) da
- b) ne
- c) se ne morem odločiti

Odgovor: Ne, čeprav bi bilo možno pesem razumeti tudi drugače: kot da je kači svet sanj v svoji večvrednosti popolnoma samozadosten in pavov sploh več ne sliši. A zdi se, da lirski ton pesmi take razlage ne podpira. Res da je z mogočnim stolpom, ki kakor da pred našimi očmi raste iz sanj, prikazana velika moč ustvarjalne fantazije, ki se je pesnik ponosno zaveda, zadnji verz pa vendar prinaša do nas morda prikrito, a ne do kraja skrito nostalgijo (hrepenenje po minulem) po »navadni« zemeljski sreči. In če pesmi ne bi brali tako, bi nam zvenela manj prepričljivo, ne bila bi nam človeško blizu; bila bi manj lepa, če se sklicujemo na Baudelaira, ki je zapisal, da je lepota zanj »nekaj žarečega in žalostnega hkrati«, veselje pa je »eno njenih najbolj navadnih okrasov«!

Vsaka interpretacija (tolmačenje) pesmi je le poskus, da bi se pesmi približali. Če je ostalo v njej kaj nejasnega, temnega, nič hudega, saj so že pred romantiko ugotovili, Diderot npr., da liriki »jasnost škoduje«, odtod njegov vzklik: »Pesniki, bodite temni!«

Slovenščina v javni rabi

POMENSKI OBSEG IN RABA BESEDE DOMOZNANSTVO, DOMOZNANSKI

Vprašanje

Bivše študijske knjižnice in še nekatere splošnoizobraževalne knjižnice pri nas zbirajo gradivo, ki se nanaša na območje, kjer knjižnica deluje. Temu gradivu pravimo *domoznanska literatura*. Zajema zgodovino, geografijo, etnologijo, umetnost ter družbeni in kulturni utrip kraja v preteklosti in danes. V zadnjem času se je pokazala potreba, da to funkcijo splošnoizobraževalnih knjižnic natančneje opredelimo: določimo obseg in tipologijo gradiva, ki bi ga zbirale; velikost območja, ki naj bi ga posamezna knjižnica v tej dejavnosti pokrivala, in katere splošnoizobraževalne knjižnice bi se morale s tem sistematično ukvarjati.

Pogost tega se nekaterim jezikoslovcem in knjižničnim delavcem izraz domoznanska literatura ne zdi več primeren zato, ker zveni arhaično in je tudi po pomenu že nekoliko spremenil konotacijo. Prosim za odgovor na tale vprašanja:

1. Kakšen je domnevni izvor besede in kaj je beseda v prvotnem okviru pomenila?
2. Kakšen je pomenski obseg besede?
3. Kakšno je mnenje glede ustreznosti tega izraza v bibliotekarski stroki – kakšni bi bili morebitni alternativni predlogi?

Mojca Gedrih
Ljubljana

Odgovor

Po navedkih iz Pleteršnika (I., str. 157) je beseda izpričana v Cigaletovi Znanstveni literaturi (1880); tam je na strani 198 nemško *Vaterlandskunde* res pojasnjeno z *domoznanstvo*, *opis domovine*, *očevine*. Pleteršnik navaja še drug izvirni nemški izraz *Heimatskunde*. Navedek v Cigaletovi terminologiji in uvrstitev v Pleteršnikov slovar pojasnjujeta tudi aktualnost tega termina ob tedanjih bogatih, pogosto interdisciplinarnih prizadevanjih po spoznavanju lastne narodne samobitnosti. Pogosto je bilo v pojem domoznanstvo zajeto tudi opisovanje jezika oziroma jezikovnih navad (prim. nekatere izdaje zbirke Slovenska zemlja, ki je izhajala od 1892 do 1926 pri Slovenski Matici). Osamosvajanje posa-

POSKUS INTERPRETACIJE LIRSKE PESMI Z METODO MODIFICIRANEGA PROGRAMIRANEGA POUKA (2)

Dane Zajc

ČRNI DEČEK

Stojiš na rumenem pesku puščave,
stojiš črni deček.
Okrog tebe so stene neba.
Sprehajajo se skoz tebe
z zateglo žalostjo.

Zjutraj zagledaš sledove noči v pesku:
tenke kačje vijuge.
Zgrabi te rumena groza peska.
Ampak ti ne smeš bežati.
Ti imaš naročje polno ptic.

Opoldne pridejo starci.
Naslonijo se na palice kot sive ujede.
Molče te gledajo.
Ti rečeš besedo.
Ampak ko jo izrečeš,
ti presahajo usta.

Imaš naročje polno ptic.
To je vse, kar imaš.
Zato vzdiguješ roke k nebu.
In tvoje ptice polete.
Tvoje ptice se dvigajo
in zakrijejo nebo.

Ampak podnevi jih zagleda zlobno sonce.
Zato razpadejo v perje.
Razpadejo v meso.
Razpadejo v pepel.

Ponoči jih ubijejo ledene zvezde.
Zato je pokrajina siva od pepela.
Zato imaš usta polna pepela.
Zato meče v vodo tvojih oči
pepel sive mreže.

Vendar ti razprostreš roke
in nove ptice odlete,
ker morajo odleteti,
ker moraš imeti ptice.
Ptice, ki vzlete.
Ptice, ki razpadejo.
Ker si sam v puščavi.
In žalost kaplje skoz tvoje steklene kosti.

Preberi pesem vsaj dvakrat. Kakšna se ti zdi podoba, ki jo je naslikal pesnik:

a) realistična

b) nerealistična

Odgovor: Nerealistična.

Taki pesmi se moramo, kolikor jo skušamo razlagati, približati tem bolj previdno. Nikakor nam ne sme biti izhodišče zelo pogosto, toda naivno vprašanje: Kaj je hotel pesnik z njo povedati? Opravka imamo s pesniško stvaritvijo, ne s sporočilom, skritim za pesniškimi prispodobami. Res je: pesem je nastala iz potrebe po komunikaciji z bralcem, toda komunikacija preko umetnine ne poteka na miselni ravni; umetnino moramo doživeti.

To pa je odvisno od tega, koliko nam je jasen svet pesmi. Poskušajmo torej postopoma prodreti vanj.

Če pesem pazljivo preberemo, postanemo pozorni na slovnično rabo oseb. V katerih osebah je napisana?

Odgovor: V 2. in 3. osebi.

Kdaj uporablja pesnik 2. in kdaj 3. osebo?

Odgovor: Drugo osebo uporablja, kadar govori o dečku, tretjo, kadar prikazuje svet, v katerega je deček postavljen.

Druga oseba običajno označuje ogovorjenega, tretja tistega, o katerem se govori, pa se pogovora ne udeležuje. Kako je v našem primeru? Ali pesnik dečka res ogovarja ali le pripoveduje, kaj se z dečkom dogaja?

Odgovor: Drugo.

Če bi šlo npr. v prvih dveh verzih za pravi ogovor, bi pesnik to označil z vejico. Kako?

Odgovor: Stojiš na rumenem pesku puščave, /stojiš, črni deček.

Pesnik pa vejice ni postavil, ker gre le za prenos povedanega iz 3. v 2. osebo. Zapiši verza v 3. osebi.

Odgovor: Stoji na rumenem pesku puščave, /stoji črni deček.

Tako bi lahko vse verze, ki so napisani v drugi osebi, prestavili v tretjo. Kaj je dosegel pesnik s tem, ko nam je dečka namesto v tretji prikazal v drugi osebi? (Rekli smo: 2. os. običajno označuje ogovorjenega, torej nekoga, ki je v naši bližini, 3. os. tistega, o katerem se le govori in ga ponavadi ni poleg. Prenos iz 3. os. v drugo ali iz druge v prvo skoraj vedno vpliva na čustveno obarvanost govora, prenos v obratno smer pa ima odtujevalne učinke!)

Odgovor: Pesnik je s tem dosegel dvoje: približal nam je dečka in njegovo usodo, obenem pa je pripoved o njem močno čustveno obarval. (Oboje je med seboj tesno povezano.) Tako se, ne da bi vedeli kdaj, pričnemo z dečkom identificirati, svet, ki ga obdaja (prikazan v 3. osebi), pa začutimo kot nekaj tujega.

Ustavimo se najprej pri podobi dečka. Pesnik ni naslikal njegove zunanosti, pač pa njegovo doživljanje sveta. Kakšna čustva prevzamejo dečka? (Svoje trditve podpri s citati iz pesmi.)

Odgovor: Žalost (Okrog tebe so stene neba./ Sprehajajo se skoz tebe/ z zateglo žalostjo. – In žalost kaplje skoz tvoje steklene kosti.), groza (Zgrabi te rumena groza peska.) in občutek osamljenosti (Ker si sam v puščavi.). Gre torej za občutje sveta-puščave, ki je značilno za sodobnega človeka, »zgroženega, prestrašenega in deformiranega«, če uporabimo Zajčeve oznake iz nekega intervjuja.

V prvem delu pesmi je poudarjena predvsem dečkova ogroženost. Najbolj vidno v katerih verzih?

Odgovor: Zjutraj zagledaš sledove noči v pesku: tenke kačje vijuge.

Tega, kar ga (nas) ogroža, samih kač, ne vidimo: pojavlja se »ponoči«. Ne vemo, od kod in kdaj bo prišlo – odtod »rumena groza peska«, občutek življenjske negotovosti in strahu.

Kakšno občutje vzbuja v tebi podoba starcev?

- a) občutek spoštovanja
- b) tesnobo
- c) grozo
- d) zdi se mi komična
- e) ne vem, kam bi z njo
- f) (Kak drug odgovor).

Odgovor: Najbrž b) ali c).

V kakšnem pomenskem odnosu sta si besedi deček in starec?

Odgovor: Gre za pomensko nasprotni besedi ali antonima (mlad: star).

S čim primerja pesnik starce? Je ta komparacija v kaki zvezi z dečkom?

Odgovor: Primerja jih s sivimi ujedami, ujede pa so sovražnice ptic, ki jih ima deček v naročju. Starci molče gledajo dečka. Kakšen občutek imaš, če te kdo dalj časa opazuje?

a) prijeten

b) neprijeten

Odgovor: Najbrž neprijeten. Gledanje je svoje vrste polasčanje.

Starci molčijo. Kaj, misliš, se skriva za njihovim molkom?

a) prijazni nagibi

d) škodoželjnost

b) sovraštvo

e) pretnja

c) sočutje

f)

(Lahko se odločiš za več odgovorov!)

Odgovor: Le a) in c) zagotovo ne.

Izraz starci uporablja pesnik tudi v svojih intervjujih, vedno v pejorativnem (slabšalnem) pomenu: za označitev nesposobnih, omejenih ljudi, ki »s četrtinskim ostankom možganov« vladajo svetu in ga nasiljujejo. Bi tudi podoba v pesmi lahko razumeli v tem smislu?

Odgovor: Morda, čeprav je podoba v pesmi »večdimenzionalna« in deluje na nas predvsem s svojo srhljivo grotesknostjo. Prej bi torej lahko rekli, da so grozljiv privid dečku (človeku) sovražnega sveta (katerega sestavni del so postali z leti), morda kar njegova posebitev. Ko dečka zgrabi groza, bi rad zbežal, a ne zbeži. Kako pesnik to »utemelji«? Parafraziraj ali citiraj ustrezne verz.

Odgovor: Deček »ne sme bežati«, ker »ima naročje polno ptic.«

Toda ptice, ki jih spušča deček k nebu, so žrtve zlobnega sonca in ledenih zvezd. Ima torej njegovo početje sploh kak smisel?

Odgovor: Gledano z očmi razuma – nima.

Kako naj potem razumemo »trditve«, da deček *ne sme* bežati in da *mora* imeti ptice, ptice, ki so že vnaprej obsojene na razpad?!

Odgovor: Dečku drugega ne ostaja. Ptice so »vse, kar ima«. Bežati bi pomenilo odpovedati se pticam, odpovedati se vsemu, kar mu je dano, se pravi – samemu sebi.

In kako naj si razlagamo sam akt spuščanja ptic?

a) kot poskus počlovečenja sveta, že vnaprej obsojen na neuspeh

b) kot neuspeh realizacije samega sebe v svetu, ki ni ustvarjen za človeka

c) kot vztrajanje v zvestobi sebi in etiki življenja

d)

Odgovor: Za odgovor se je najbrž težko odločiti. Vsaka od zgoraj navedenih možnosti se pesniške podobe dotika, nobena je pa ustrezno ne »prevaja«. Za c) bi morda govorilo to, kar je pesnik zapisal v nekem eseju o vprašanih ustvarjanja: »Višja zavest o svetu nam prišepetava, da plačila za naše delo ni. Da je plačilo edinole v razdajanju tistega, kar smo prejeli brez kakšne posebne zasluge, v razdajanju svojih darov. Drugačna alternativa je, da darov ne razdamo, da jih nedotaknjene odnesemo s sabo v grob. Ta se upira etiki življenja, čeprav življenje ne kaže, da mu je naša navzočnost potrebna.«

Pesem sloni na čutnih podobah, ki so, kot smo videli, neprevedljive v drugačen jezik. Toda »energija« pesmi je vedno v njenem ritmu. Ritem je tista živa sila, iz katere se pesniška umetnina poraja. Oblika pesmi, tvorba stavkov, izbor besed – vse je podrejeno ritmu. To je zlasti vidno v pesmih, napisanih v verz, kakršnega uporablja Zajc. Kako literarna teorija imenuje tak verz?

Odgovor: Svobodni verz.

Je v osnovi tega verza kaka metrična shema? Kako je z dolžino verzov?

Odgovor: Metrične sheme ni. Vrstice imajo različno število zlogov.

Ritem – vemo – sloni na ponavljanju. Kakšne vrste ponavljanje je v Zajčevi pesmi najbolj opazno?

Odgovor: Ponavljanje istih besed na začetku verza (anafora).

Katera besedna vrsta prevladuje v anaforični rabi?

Odgovor: Vezniki.

Pesnik uporablja veznike večinoma: a) v okviru zloženega stavka, b) kot del samostojnega stavka (medpovedno).

Odgovor: Prevladuje medpovedna skladnja.

Taka raba je v knjižnem jeziku:

a) običajna, najpogostejša

b) manj pogosta

c) nedovoljena

c) nepriporočljiva

Odgovor: b).

Kaj je pesnik dosegel z razdruževanjem povedi? Je s tem kaj vplival na ritem pesmi? Da bo odgovor lažji, vzemimo primer iz pesmi in ga zapišimo v razdruženi in nerazdruženi obliki:

Ponoči jih ubijejo ledene zvezde.
Zato je pokrajina siva od pepela.

Ponoči jih ubijejo ledene zvezde,
zato je pokrajina siva od pepela.

Pazljivo preberi obe varianti in odgovori na gornje vprašanje.

Odgovor: V razdruženi obliki je odmor med stavkoma daljši, drugačna pa je tudi stavčna intonacija. Oboje kajpak vpliva na ritem pesmi.

In še eno vprašanje: ali je veznik v obeh primerih enako poudarjen? Bi bila njegova anaforična funkcija enako opazna v zloženem stavku?

a) da

b) ne

Odgovor: Ne. Prepričaj se o tem na primerih z veznikom in!

Podčrtaj vse vezniške anafore. Kolikokrat se pojavijo posamezni vezniki v anaforični funkciji?

Odgovor: Posledični zato (5), vezalni in (4), protivni ampak (3), vzročni ker (3). Vsi skupaj se pojavijo petnajstkrat.

Podčrtaj še nevezniške anafore. Koliko je teh?

Odgovor: **Stojiš** na rumenem pesku puščave,

stojiš črni deček.

Ti imaš naročje polno ptic.

Ti rečeš besedo.

Razpadejo v meso.

Razpadejo v pepel.

Ptice, ki vzlete.

Ptice, ki razpadejo.

Druge anafore se pojavijo v osmih verzih. Podčrtaj še druge ponovitve (paralelizme), tudi take, pri katerih ne gre za ponovitev istih besed, ampak enakih konstrukcij (paralelno grajenih delov stavka, celega stavka). Koliko je teh vzporedij? (Verzov z anaforo ne štejemo še enkrat!)

Odgovor:

Imaš naročje polno ptic.
to je vse, kar **imaš**.

(In tvoje ptice polete.)
Tvoje ptice se dvigajo.

Zjutraj zagledaš sledove noči v pesku
Opoldne pridejo starci.

(Ampak podnevi jih zagleda zlobno sonce.)
Ponoči jih ubijejo ledene zvezde.
Vendar ti razprostreš roke

V tretjem in četrtem primeru gre za ponovitev vsebinsko tehtnih in pomensko sorodnih časovnih prislovov na začetku zaporednih kitic, v zadnjem primeru pa za zamenjavo protivnega veznika. Verzov z neanaforičnimi paralelizmi je 7.

Koliko ima pesem verzov in v koliko verzih se pojavljajo paralelizmi?

Odgovor: Pesem ima 39 verzov. Od teh jih je 30 s paralelizmi (23 z anaforami, a tudi drugi primeri slone na ponovitvi začetnega dela verzal).

Razmisli: ali anafore in drugi paralelizmi vplivajo na razčlenbo in organizacijo verza – in s tem na ritem?

- a) da
- b) ne

Odgovor: Da. Statistični podatki o številu paralelizmov torej govore o močni ritmični razgibanosti besedila.

Z analizo paralelizmov, najbolj opaznega ritmičnega elementa Zajčeve poezije, še zdaleč nismo prodrli v skrivnost ritma njegove pesmi. Ritem je zapleten pojav, sam pesnik pa je zapisal, da »izhaja najbrž iz krvi, iz tistega, kar imenujemo temperament, in leži globoko pod besednim zakladom. Vlada nad tem zakladom, izbira iz njega besede. Kadar se misel in ritem sporečeta, izberemo napačno besedo. Zato se ob njej pisanje ustavi, ritem ponikne v skrivalnice kraških labirintov, od koder ga nobeden več ne priklíče.«

Pomembno vlogo pri izbiri prave ali napačne besede ima gotovo njena zvočna podoba. Iz pesnikovih izjav vidimo, da se – vsaj zavestno – ne zateka k izrabljanju zvočnih učinkov, ki jih ponuja besedno gradivo. Zato si bo zanimivo ogledati, ali se pojavljajo v pesmi kake glasovne figure in kako pogoste so.

Podčrtaj najprej vse primere aliteracij (besede znotraj verza ali stavka, ki se pričenjajo z istim so-glasnikom).

Rešitev naloge: **pesku puščave**; **so stene**; **sprehajajo se skoz**; **zjutraj zagledaš**; **polno ptic**; **ptice polete**; **zagleda zlobno (sonce)**; **polna pepela**; **razprostreš roke**; **si sam**.

Zdaj poišči še asonance (ujemanje v samoglasnikih od zadnjega naglašenege zloga naprej):

- a) na koncu verza
- b) v sosednjih besedah
- c) v sosednjih verzih

Rešitev naloge:

- a) v pérje, zvézde, mréže
- b) ledéne zvézde
- c) rôke – tvóje, méče – mréže, rôke – nôve, odletéti – iméti

Podčrtaj soglasnike, ki se ponovijo:

a) znotraj istih besed

b) v sosednjih besedah

Rešitev naloge: a) **rumenem, okrog** (tebe), **sprehajajo, skoz** (tebe), **zjutraj, naslonijo, zakrijejo, pepel, ubijejo, zvezde, razprostreš, odleteti, skoz** (svoje).

b) **črni deček; puščave; stojiš črni deček; stene neba; tebe z zateglo žalostjo; zagledaš sledove; tenke kačje vijuge; zgrabi te rumena groza; peska. / Ampak; naročje polno; opoldne pridejo starci; naslonijo se na** (palice); **ampak ko; presahnejo usta; roke k** nebu; **tvoje ptice polete; zagleda zlobno sonce; razpadejo v perje; razpadejo v pepel; ledene zvezde; v vodo tvójih (oči); vendar ti razprostreš roke; ptice odlete; imeti ptice; in žalost kaplje skoz tvoje steklene kosti.**

Poišči še primere, ko gre za ponavljanje sosednjega naglašeneega samoglasnika.

Rešitev naloge: molčé te glédaajo; dvigajo in zakrijeajo; podnévi jih zagléda; v vódo tvójih oči; (Ptice, ki) razpádeajo. / Ker si sám v puščavi. / In žalost káplje ...

Povzemi na kratko rezultate, ki nam jih je dala dozdajšnja zvočna analiza besedila.

Odgovor: Aliteracij in drugih soglasniških ponovitev je v pesmi veliko, a sonanc in ponovitev vokalov malo. Kako naj to razložimo?! Asonanca sama na sebi svobodnemu verzu ni nenaklonjena. Nasprotno: ko se je svobodni verz uveljavljal, so se njegovi privrženci v Franciji odvrnili od rime in se v nemali za asonanco. Na Slovenskem so večinoma ostali pri rimi (npr. Kette, Na trgu), čeprav ne vsi (Murn, Zima). Zajc v tem pogledu sledi Murnu. Asonanca se je v naši pesmi pojavila popolnoma nehoti in je neopazna, saj so asonirani verzi med seboj preveč oddaljeni. Če bi se pojavljala pogosteje, bi postala opazna – tega pa pesnik očitno ni hotel, sicer bi jo gotovo večkrat uporabil. Aliteracija in druge ponovitve soglasnikov so daleč manj zaznavne, bolj prikrite in se lažje pojavljajo mimo pesnikove volje, njihov fonični učinek pa je ob tolikšni koncentraciji vseeno močan. Še močnejši je ta učinek, kadar se ponovi soglasniška skupina ali več glasov skupaj. V prvi kitici se v vsakem verzu ponovi skupina st. Podčrtaj jo. Ponovita pa se tudi skupini šč in sk. Podčrtaj ju dvakrat ali z drugo barvo.

Rešitev naloge:

Stojiš na rumenem pesku puščave,

stojiš črni deček.

Okrog tebe so stene neba.

Sprehajajo se skoz tebe

z zateglo žalostjo.

Ne ponovita pa se v tej kitici soglasniški skupini sp(r) in gl (**sprehajajo, zateglo**). Ali se ponovita v nadaljevanju pesmi?

Odgovor: Da: sp v štirikrat ponovljeni besedi **razpadejo**, spr v **razprostreš**, gl pa že v sosednjem verzu 2. kitice: **zagledaš**.

Glasovna skupina »led« (zagledaš) se ponovi še večkrat. V katerih besedah?

Odgovor: **sledove, gledajo, zagleda, ledene.**

Če skupino led skrcimo na ed, se pojavi pogosto zlasti v 3. kitici. V katerih besedah?

Odgovor: V treh zaporednih verzih koncih: **ujede, gledajo, besedo.**

Vzemimo za primer še nekaj besed z dovolj opaznimi glasovnimi kombinacijami. Poišči jim pare!

a) **kačje** b) **zgrabi** c) **polno** d) **naslonijo** e) **presahnejo** f) **zakrijejo**

Rešitev naloge:

a) **naročje** b) **groza** c) **opoldne** d) **sledove** e) **sprehajajo** f) **pokrajina**

Zadnja dva primera se sploh glasovno močno ujemata:
PRESAHneJO : SPREHAjaJO; zAKRIJejO: pOKRAJlIna.

Za popolno zvočno analizo bi porabili preveč časa. A saj že navedeni primeri kažejo, kako so besede v pesmi zvočno med seboj močno povezane, in zdi se, kot da so pri nastajanju pesmi klicale druga drugo. Lahko da je marsikatera med njimi našla prostor v pesmi bolj zaradi svojega zvoka kot zaradi svojega pomena.

Na nekaterih mestih imajo glasovna ponavljanja očitno ekspresivno funkcijo. Vzemimo verz: »Zgrabi te rumena groza peska.« Se ti zdi, da v tem verzu zvok podpira pomen besed?

a) da

b) ne

c) se ne morem odločiti

Odgovor: Čeprav je sodba o zvočni ekspresivnosti pogosto zelo subjektivna, v tem primeru lahko rečemo: a) da.

Kateri dve besedi v verzu sta si zvočno najbližji?

Odgovor: **Zgrabi**; **groza**. In prav ti besedi sta v stavku najpomembnejši. Glasovno ju podpira tudi »rumena« – z začetnim zvočnikom r. In kaj še (v zvočnem pogledu) združuje te tri besede?

Odgovor: Vse so sestavljene iz samih zvonečih glasov.

Verz zaključuje beseda »peska«, ki deluje s svojo kontrastnostjo: ima le nezveneče soglasnike. Spremeni jih v zvoneče. Kaj opaziš?

Odgovor: psk – bzg. V zadnji besedi verza (**peska**) nastopajo soglasniki, ki so nezveneči pari soglasnikom prve besede verza (**zgrabi**). Zvočnik r nezvenečega para seveda nima.

Zvočnemu delu verza, v katerem se ponavljajo konzonanti g, r in z ter tako stopnjujejo slišnost besede groza, sledi kratek, nezveneč konec, ki deluje zvočno »plehko« in ga zaradi padajoče stavčne intonacije čutimo kot nekak padec v prazno.

Glasovno najbolj impresiven pa je gotovo zaključek pesmi:

Ptice, ki vzlete.

Ptice, ki razpadejo.

Ker si sám v puščávi.

In žalost káplje skoz tvóje stekléne kosti.

Kateri besedi sta v prvih dveh verzih najbolj poudarjeni?

Odgovor: **vzlete** in **razpadejo**.

So naglašeni vokali v teh besedah v skladu z vsebino stavkov?

a) da b) ne Svojo odločitev utemelji.

Odgovor: Da. V glagolu vzlete imamo visok prednjejezični vokal, v glagolu razpadejo pa najnižji samoglasnik a. Vokal é nastopa v končnem odprtem zlogu in »upodablja« trenutek, ko ptice polete navzgor, proti nebu, vokal a pa zvočno ponazarja njihovo padanje in – ker sledita še dva nenaglašena zloga – postopnost tragično-mračnega dogajanja: razpadanja.

Samoglasnik a sledi nato še štirikrat zaporedoma, v besedah, ki slikajo dečkovo žalostno osamljenost: sám, v puščávi, žalost, káplje. Kakšni pa so vokali ob koncu zadnjega verza? Opaziš kako zakonitost?

Odgovor: Dvigajo se od a preko ô in é do i. Gre za glasovno stopnjevanje, ki pa deluje na nas vedno le preko pomena besed. Kaj stopnjujejo samoglasniki v našem primeru?

Odgovor: Občutje žalosti, osamljenosti, stiske...

To občutje pa je bolj kot z vokali posredovano s soglasniki. Pesem nam v prvi kitici podaja podobo žalostnega dečka. V vsakem verzu te kitice se pojavlja soglasniška skupina st (glej analizo spredaj).

V zadnjem verz, ki je zgoščena in stopnjevana podoba iz prve kitice, je zgoščeno tudi ponavljanje skupine st. Podčrtaj vse njene ponovitve.

Rešitev naloge: In žalost kaplje skoz tvoje steklene kosti.

Večkrat pa se ponovita še dva soglasnika. Katera?

Odgovor: k (4) in l (3); In žalost kaplje skoz tvoje steklene kosti.

Ali lahko ta verz izgovoriš hitro? a) lahko b) težko

Odgovor: Verz je težko govorljiv in zveni zamolklo, predvsem zaradi nezvenečega mehkonebnega zapornika k.

Verz je sorazmerno dolg. Pesnik ga ni členil. Ga morda lahko mi pri branju segmentiramo (razdelimo z odmori na smiselne dele)?

a) da b) ne

Odgovor: Ne, ne moremo. In ker ga hitro tudi ne moremo brati, smo prisiljeni počasi nizati besedo za besedo:

In žalost / kaplje / skoz tvoje / steklene / kosti.

Je tak ritem v skladu z »vsebino« verza? a) je b) ni

Odgovor: Je. Počasni, enakomerni ritem, s kratkimi odmori za posameznimi besedami, ponazarja, kako žalost »kaplje« skoz dečkove (naše) »steklene kosti«. Zvočno ta vtis podpira ponavljajoči se soglasnik k.

Zvočni analizi, ki nam je odkrila vrsto zakonitosti, na katerih temelji estetski učinek pesmi, naj sledi še bežna likovna analiza.

Je podoba sveta-puščave v pesmi prostorsko zamejena? a) da b) ne

Odgovor: Ne.

Prostorska utesnjenost (ujetost) vzbuja v nas tesnobo. Kako pa deluje na nas nezamejen prostor, prostor z neizmerljivimi razsežnostmi?

Možen odgovor: Navdaja nas prav tako s tesnobo in strahom. Človek se čuti v njem izgubljenega, osamljenega, majhnega (= dečkal).

Prostor ima potemtakem v pesmi pomembno vlogo; nič manj barve, čeprav je pesnik uporabil le tri. Katere?

Odgovor: Črno, rumeno in sivo.

Kaj slika s sivo barvo?

Odgovor: Starce (primerja jih s sivimi ujedami) in pokrajino, ki je siva od pepela razpadlih ptic.

Kako bi razložil zadnjo podobo?

Možen odgovor: Svet, ki nas obdaja, je siv, do kraja odtujen; v njem ne more ostati nič »živega«, pristinega, v pravem pomenu človeškega: vse se spreminja v mrtvi, sivi »pepel«.

In kakšno usodo doživlja ob tem črni deček?

Odgovor: Tudi vanj prodira pepel: napolnjuje mu usta, oči ... Pepel nekdanjih ptic! Alienacija neusmiljeno posega tudi v našo notranjost.

Vendar pa deček kljub temu ostaja črni deček. Je črna barva v primerjavi s sivo:

a) polnejša

b) medlejša

Odgovor: Polnejša.

Črna barva (v nasprotju s sivo) poudarja: a) dečkovo obsojenost na smrt; b) dečkovo emocionalnost – »žalost«; c) dečkovo senzibilnost v odnosu na obdajajoči ga svet

Odgovor: b) in c). Predvsem njegovo »žalost«, ker se zaveda svoje usode.

Posebno zanimiv je odnos med črno in rumeno barvo. Psihologi so ugotovili, da sta ti kontrastni barvi (v kombinaciji črno na rumenem) najbolj opazni, zato ju uporabljamo za opozorilne znake. Poznaš kak tak primer?

Odgovor: Označevanje vozil z nevarnim tovorom, prometni znaki, znaki za karanteno ...

Je pesnik s tem, ko je postavil **črnega** dečka na ozadje **rumenega** puščavskega peska, že s kontrastnostjo barv nakazal odnos med obema podobama, med podobo dečka in podobo puščavskega peska?

a) da; b) ne

Odgovor: Da. Rumeni puščavski pesek navdaja črnega dečka z grozo.

Na kakšnih podobah sloni Zajčeva pesem:

a) predvsem na slušnih

b) predvsem na vidnih

Odgovor: Na vidnih.

Če hočemo tako pesem dojeti, jo moramo vizualizirati. Kako si doslej bral Zajčevo pesem:

a) z vidno predstavo

b) brez nje

Zajčeva pesem je v bistvu halucinatorična podoba, zato jo lahko doživimo le, če jo beremo z vidno predstavo.

Preberi zdaj pesem še enkrat, dvakrat. Če ti bo postal njen »jeblik« bolj razumljiv in če boš začutil, da pesem vsaj do neke mere govori tudi tebi, smo z analizo besedila dosegli svoj namen.

Opomba: Interpretacijo seveda lahko skrajšamo. Tako bomo na primer natančno zvočno analizo verjetno izpustili ali jo dali učencem kot samostojno raziskovalno nalogo. – Če bi se nam razmnoževanje »programov« zdelo prezahtevno opravilo, lahko razdelimo učencem samo besedilo pesmi in se zatečemo k pogovorni metodi.

Vinko Cuderman
Solski center v Ildriji